

50 YILLIK SÜREDE (1917-1967), LENİNGRAD'DA TÜRKİYE'NİN TARİH, KÜLTÜR VE EKONOMİSİNİN ARAŞTIRILMASI*

A.D. JELTYAKOV

Rusların Yakın Doğu, dolayısıyla Türkiye'nin tarihi, ekonomisi, hayat tarzı, töresi, dil ve kültürüyle tanışması her ne kadar daha erken zamanlarda olsa da; aydınların ve alimlerin dikkatini 250 yıl önce çekmeye başlamıştır.¹

1702 yılının başlarından itibaren, Osmanlı İmparatorluğunda meydana gelen olaylar hakkında düzenli olarak bilgi veren *Petrovkinin Vedemostey* adlı çalışmayla Rus toplumu güney komşusuyla yakından alakalandı.² Bu ilginin artmasını her şeyden önce ekonomik, siyasî ve harp gereksinimleri zorunlu kıldı. XIII. yy.da Rusya'da, özellikle Leningrad'da Türkiye üzerine içeriği ve değeri bakımından son derece özgün çok sayıda yayın yapıldı. Daha çok Fransızca, Almanca, Lehçe ve diğer dillerden onlarca kitap tercüme edildi. Bunlar dışında, Rikota'nın *Monorhiya Turetskaya*'sı (1741), Minota'nın üç bölümden oluşan *İstoriya Turetskaya (1789-1790)* ve iki bölümden oluşan *Puteşestviye Volneya v Sırıyu i Yegipet (Moskova, 1791-1793)*, Muradja d'Ocon'un *Polnaya Kantina Ottomnskoy Imperii, (1795)*, Pavla Levaşev'in *Kartina ili Opisanıye Vesh Naşestviy na Rassıyu Tatar, Turkov i İh Tut Braney... (1792)*, Vasiliya Baraşıkov'un 1787-1793 arasında dört kez yayınlanan *Heşastniye Priklüçeniya...*, Holderman'ın 1776 ve 1777 yıllarında iki kez yayınlanan s'sı v.b. gibi eserler verildi. Bunlardan başka yine bu yıllarda coğrafi tasvirler, etnografya ve seyahatçilerin denemeleri:, elçilikteki sefaret görevlilerinin, tüccarların, keşiflerin seyahatleri, ansiklopedilerden çeviriler, sultan sarayındaki hayat hakkında hikâyeler (fıkralar) türünden inceleme yayınları yapıldı. XVIII. yy.'ın son onluğunda resmî belgelerin ve anlaşmaların belgeleri düzenli olarak yayınlanmaya başladı, Limanın diğer ülkelerle yaptığı sözleşmeler, anlaşmalar ve barış anlaşmalarının derlenmesi, (*Kapitulyatsii ili traktatı* Serisi bölümünde), çeşitli takdimameler, Türkiye'de yaşanan siyasî olaylar hakkında elçi raporları, 1791 yılından itibaren yayınlanan *Poleteçeskaya Jizn* (Siyasî Hayat) dergisinde çıkan çeşitli sayılardaki haberler, Rus ve Türk saraylarında yapılan elçilik ve resmî kabullerin tasviri...v.b.³

Rusya'da Türkiye'nin tarihi, coğrafyası, sosyal ve kültürel yapısı XIX. yy' da sistemli olarak incelenmeye başlar. Belgelerin süreli baskıları dışında: *Obozrenıye*

* *Türkolojiçeskiy Sbornik*, Akademiya Nauk SSCB, M., 1970, s. 176-191.

¹Bkz: B.M. Danstıg, "İz İstorii Russkih Puteşestviy i Izuçeniya Bilijnego Bostoga v Dopedetrovskoy Pusi", *Oçerki po İstorii Ruskogo Vostokovedeniya* M., 1953, s. 185-231.

² 1739'da Vedomost'ta yayınlanan *O Turetskoy Zemle i Turkah* seri makaleleri gibi.

³ Devrim öncesi eserlerinde Ruslarla ilgili bibliyografik bilgi için bkz: "Türkiye Bibliyografyası" (1713-1917), Derleyen. A. K. Sverçevskaya ve T. P. Çerman, M., 1961, XVIII yy'la ilgili olarak özellikle: No: 349, 354, 361, 364, 371, 375, 383, 403, 427, 467, 469, 577, 586, 707, 765, 797, 804, 1351, 1365-1366, 1371, 1378-1379, 1394, 1398, 1413, 1423, 1544, 1550, 1560-1562, 1680-1683, 1690, 1697, 1713, 1717, 1744, 1765, 1785, 2238-2240, 2254, 2275, 2298, 2333, 2349, 2350, 2356, 2357, 2384, 2385, 2405, 2412, 2413, 2444, 2485, 2619, 2631, 2634, 2635, 2644, 2665, 2691, 2718, 2720, 4780, 4781, 4875, 4876, 5066.

124 50 YILLIK SÜREDE (1917-1967), LENİNGRAD'DA TÜRKİYENİN
TARİH, KÜLTÜR VE EKONOMİSİNİN ARAŞTIRILMASI

Malay Azii v Ninesnem yeyö Sostoyanii, Sostavlennoye Russkim Puteşestvennikom M. Vroncenko, sayı I-II, 1839-1840 (Rus Seyyah M. Vroncenko'nun Hazırladığı Günümüz Küçük Asyası ve Onun Durumuna Toplu Bakış.); İ.H. Berezinç'nin 40-50'li yıllarda Türkiye hakkında özel izlenimlerini kaleme aldığı rapor⁴; E.H. Serçeveko'nun, *Obozreniye Osmanskoy İmperii, Moldavii, Valahii i Serbii, 1854* (Osmanlı İmparatorluğu, Moldavya Valahya, Sırbistan'a Toplu Bakış.); V. Teplova'nın 70-90'lı yıllardaki Seyahat notları, denemeler ve hatıraları⁵; A. Çemerzina'nın, *Tursiya. Yeyö Moguşestvo i Raspadeniye İstoriçeskiye i Voyenniye Oçerki, 1878* (Türkiye. Gücü ve Çöküşü, Tarihi ve Askerî Açidan Kısaca Değerlendirilmesi.); P.İ. Çihaçeva'nın Türkiye'nin coğrafi yapısıyla ilgili çalışmaları⁶; ve bunlar dışında çok sayıda tarihî, siyasî ve askerî konularda gözlem çalışmaları, raporlar ve ticaretle ilgili istatistikî belgelerin yayımları yapıldı.⁷ Türkiye hakkında araştırmalar yapan Batı Avrupalı, Oryantalistlerden Rusçaya onlarca tercüme yapıldı...

Rus Türkologların ilk merkezi XIX. yy'in ikinci yarısında 1855 yılında Petersburg Üniversitesinde açılan Doğu Dilleri Fakültesidir: A.O. Muklinskiy (1808-1877), Osmanlı tarihi derslerini düzenli olarak ilk yerleştiren yukarıda andığımız. İ.N. Berezin (1818-1896), Rusya'da ilk olarak Doğu Tarihi Bölümünü kuran V.V. Grigoryev (1816-1881) ve onun halefi N. İ. Veselovskiy (1848-1918); mümtaz Osmanlı araştırmacısı dilci ve tarihçi V.D. Smirnov (1846-1922) ve Doğunun büyük araştırmacısı V.V. Barthold (1869-1930)⁸ burada çalışmışlardır.

Yakın Doğu halklarının tarih ve kültür araştırmalarına önemli katkı sağlayan bu seçkin Rus oryantalistlerin arasından, Osmanlı devleti tarihi alanında sistemli ilmi araştırmalar yöneten sadece V.D. Smirnov olmuştur. Onun temel eserleri: *Kuçibey Gömürçinskiy i Drugiye Osmanskiye Pisateli XVII veka o Priçinah Upadka Turtsii, 1873* (Koçi Bey ve diğer XVII.yy. Osmanlı yazarlarına göre Osmanlı'nın gerileme sebepleri.); *Krimskiye Hanstvo Pod Verhovenstvom Otomanskoy Portı do Naçala XVIII Veka, 1887* (XVIII' yy başlarına kadar Osmanlı limanları akıncıları altında Kırım Hanlığı); *Krimskiye Hanstvo pod Verhovenstvom Otomanskoy Portı v XVIII Stoletii, Odessa-1889* (XVIII yy'da Osmanlı Limanları Egemenliği Altında Kırım Hanlığı) gibi

⁴ İ.N. Berzina'nın şu çalışmalarına bkz: "İzvlçeniye iz Otçeta Puteşestvuyeşego na Vostoke" *UZKU*, 1844, 3. kitap s. 3-28; "İzvlçeniye iz Godiçnogo Otçeta Puteşestvuyeşego po Vostoku", *JMNP*, 1845, No:4, s. 23-50; No:10, s. 19-28; "Obzor Trhletnego Puteşestviya po Vostoku", *JMNP*, 1847, No:7, s. 1-24; "Poseşeniye Tsarepradskih Dostoprimeçatelnostey...", *JMNP*, 1854, No:4, s. 1-42, No: s. 79-127.

⁵ Bkz. Örneğin: V. Teplov, Adriyanopol 1874'te (*İz Vospominaniy Puteşestvennika*), Sempetersburg, 1877; Yine ona ait olan Küçük Asya'ya yönelik olarak seyahatçıların notlarından *Vestnik Yevropı*, 1890, 6. kitap, s. 571-618; yine ona ait olan *Predstaviteli Evropeyskih Derjav v Prejnem Konstantinople*, Sempetersburg, 1890; yine ona ait olan *Russkiye Predstaviteli v Tsargrade. 1496-1891*. Sempetersburg, 1891; *Smutnoye Vremya i Dvortsovy Perevorot v Konstantinople* (Notlar olduğu anlaşılıyor), Sempetersburg, 1897.

⁶ P.İ. Çihaçev'in eserlerinin hemen hemen hepsi Fransızca yayınlanmıştı. Onun bütün bibliyografyaları için bkz: R. Furon, *Vvedeniye v Geologiyu i Gidrogeologiyu Turtsii*. Fransızcadan Ter. V.G. Levinson, M., 1955, s. 107.

⁷ Bunlar arsında özellikle D.V. Putyat'ın *Zapiska o Malay Azii* Sempetersburg, 1896. adlı eseri dikkat çeker.

⁸ Ayrıntılı bilgi için, A.M. Goldobin, A.D. Jeltyakov, L.V. Stroyeva, *Kafedra İstorii Stran Blijnego Vostoka*, "LGU'nun batı kolu", No:296, L., 1960, s. 143-159.

eserleri bugüne dek ilmî değerlerini saklamaktadır⁹. Doğu halklarının tarihi ve kültürü üzerine seçkin çalışmalarıyla Rusya'dan ve tüm oryantalistler arasında meşhur olan V.V. Barthold ise, devasa çalışmalara, Türk halkının tarihî-kültürel gelişimi konusunda birçok etnik sorunlara yönelik araştırmalara sahiptir. Onun derinlemesine çalışmaları, kuşkusuz Türk tarihi araştırmalarını önemli ölçüde etkiledi, hatta onun bazı makaleleri doğrudan Türk tarihiyle ilgilidir¹⁰.

Röyle olmakla birlikte Ekim ihtilaline kadar yerli oryantalizm sahasında, Türkiye'nin tarihi, ekonomik ve toplumsal yapısı, ve Türk kültür tarihi hakkında henüz bir çalışma yoktu. Bu, Sovyet döneminde Türkiye tarihçelerinin karşısında duran çok girift ve devasa bir ödevdi.

Ekim sonrası dönemde, bütün ilmî çalışmaların Marksist-Leninist yöntem temelinde adım adım yeniden yapıldığı, tarihî araştırmaların karakterlerinin ve yönünün farklılaştığı zaman Türkiye'de feodal ve kapitalist oluşumun evrimi, onun üretim gücü ve üretim ilişkilerindeki değişim, onun bütün kalıplarında ve tezahürlerinde sınıf mücadelesi, milli hürriyet karakterleri, Türk halkının milli kültürünün oluşumu, ideolojik öğretisi gibi köklü ilmî sorunlar Sovyet Türkologlarının ve tarihçelerinin dikkat merkezlerine oturdu. Günümüzün güncel sorunlarına, dikkat çekilerek, Türk halkının milli bağımsızlığı uğruna mücadelesine bağlı olarak Türkiye Cumhuriyetinin kendi başına kuruluşu, Türkiye'nin geçmişini yeni teorik esaslara göre inceleme gereği Sovyet Türkologlarının ve tarihçelerinin ödevleri oldu.

1919-yıldındaki tasfiyeden sonra, birçok üniversitenin yeniden düzenlenmesi sonucunda, üniversiteye bağlı şarkiyat sahasında doğu dilleri fakültesi ve bölümleri arasında Türkoloji, uzunca bir süre zayıf düştü, hatta zaman zaman Türkoloji araştırmaları büsbütün durdu. Öyle ki 1920 yılında Türk tarihinin öğretimi, LGU'ya giden süreçte, Yakın Doğu ülkelerinde milli bağımsızlık hareketleri konusunda verilen dersler için yalnızca V.A. Gurko-Kryajin tutuldu. Türk tarihinin düzenli bir çizgide. Üniversitede yeniden başlaması 1930 yılında A.A. Alimov'la (1900-1935) oldu, fakat bu dersin üniversitede sağlam bir temde oturması ancak 1934 yılında koloni ve bağımlı ülkelerin tarihi bölümü ve de Türk-Moğol dilleri bölümünün kurulmasıyla mümkün olabilirdi¹¹.

Savaş öncesi dönemde Türk tarihi, ekonomisi ve kültürü üzerine araştırmalarının ana merkezi Leningrad'daki 1920-1938 yılları arası faaliyetlerde bulunan doğu enstitüsü 1930 yılında açılmış olan Sovyet Şarkiyat Enstitüsü idi. O dönemde Leningrad'da Türk dilini ve tarihini araştırmak üzere bir tür eşgüdüm merkezi olarak *IVAN* adıyla Türkoloji (1951 yılında Türk-Moğol) kürsüsü ortaya çıktı. 1923 yılından itibaren orada A.A. Alimov, H.I. Muratov (1907-1941), H.M. Tsovikyan (1900-1942) A.E. Maçanov (1898-1940), A.D. Novıçev, A.S. Tveritinov, T.P. Çerman, A.N. Kononov gibi isimler çalıştılar.

Mütevazı sayıdaki Türkologdan oluşan grup bu iki kurumdaki çalışmalarında ders kitapları ve ilmî çalışmalar olmak üzere bir hayli eser ortaya koydular. Türk tarihi ve ekonomisinin araştırılması konusundaki örgütlenme ve yine ilk yüksek okul sınıflarına

⁹ V.D. Smirnov'un V.A. Gordolevski ile ortaklaşa hazırladığı daha hacimli olan ilmî ve pedagojik çalışması. Bkz: V.L. Gordlevsky, Wasiliy Dmitrirewitsch Smirnov (1846-1922), *Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, Bd II (1923-1926), Wien, (1927), s. 325-333.

¹⁰ Bkz. Örneğin: V.V. Barthold, *Saçineniya*, Türk ve Moğol halklarının tarih ve dilleriyle ilgili olan V. cilt M., 1968.

¹¹ 1930 yılından 1937 yılına kadar üniversiteden resmen bağımsız olarak ayrılmış bulunan şarkiyat birimleri ve bölümleri, 1933 yılında Leningradskom İstoriko-lingvistiçeskom institut (LİLİ) bu tarihte Leningradskiy istoriko-filosofsko-lingvistiçeskiy institut (LİFLİ) adını aldı.

Türk tarihinin ders olarak konması gibi büyük hizmetler özellikle yetenekli araştırmacı ve örgütçü. Abid Ahmedoviç Alimov'a aittir: Kasımova şehrinden gelen bir öğretmenin oğluydu; on yedi yaşında Kızıl Orduya gitti Sovyet Azerbaycan ve Ermenistanı uğuruna mücadeleye katıldı ve özel hizmetlerinden dolayı Kızıl Bayrak nişanıyla ödüllendirildi. 1924'te Komünist Şarkiyatçılar Üniversitesini bitiren A.A. Alimov 1930 yılından itibaren *İVAN* ilmi görevlisi oldu; bundan başka *LVİ* ve *LİLİ-LİFLİ* de Doğu Ülkeleri Tarihi Bölümü başkanı oldu. Yine o Marksist-Şarkiyatçılar Derneğinin bir üyesi sıfatında derneğin çalışmalarına aktif olarak katılmayı kabul etti¹².

A.A. Alimov *LVİ* de ve Üniversitede genel Türk tarihi üzerine ilk Marksist dersi açtı ve geliştirdi. Bu yetenekli alimin otuz beş yaşında hayattan ayrılması sonrasında Türk tarihi dersinin okutulmasına onun öğrencileri; H. M. Tsovikyan (üniversitede), H.İ. Muratov (*LVİ* de) devam ettiler. A.A. Alimov, H.M. Tsovikyan ve H.İ. Muratovun ilmi çalışmalarında Türkiye'nin emperyalizm çağının, özellikle XIX. yy ile XX. yüzyıldaki son üç liberal ve devrimci hareketlere ve de 1853-1856 yılları arasındaki Kırım savaşı sonrası batılılaşmanın yayılması konularına özel bir ilgi verdiler. Bu üçü de Türkçeye (ayrıca A.A. Alimov Farsçaya, H.M. Tsovikyan ise Ermeniceye) ve batı dillerine hakimdiler: uzun süre arşivde çalıştı, Türk kaynaklarını ve araştırmalarını kullandılar: ki bu, 1920-30'lu yıllarda hiç de alışılmış bir durum değildi.

A.A. Alimov üç çaplı çalışma yayınladı: *Borba za Konstitutsiyu 1876 g. v Turtsii* (1876 yılında Türkiye'de anayasa mücadelesi) adlı makale¹³, *Oçerki po İstorii Vostoka Epohu İmperializma* (Emperyalizm Çağında Türkiye Tarihi Yönünde Notlar¹⁴) ve *Pevolyutsiya 1908 Goda v Turtsii* (1908 Yılındaki Jöntürk Devrimi Hakkında Araştırma¹⁵) Bu görünenlerden başka alim A.A. Alimov özel arşivinden yararlanarak, 1877-1878 yıllarındaki Rus-Türk savaşı konusunda bir hayli çalıştı, XIX ve XX yy'larda Osmanlı Türkiyesi sınırları içerisindeki iktisadi, politik ve ideolojik akımlar, Asya ve Afrikadaki kaloni ve bağımlı ülkelerdeki gelişmenin genel sorunlarıyla yakından ilgilendi¹⁶.

Hasan İshakoviç Muratov kısa hayatında oldukça büyük araştırma eserleri ortaya koydu: 1934'ten 1941'e kadar üniversitede Türkiye tarihi, Türkiye'de tarih ilmi ve kaynak ilmi konularında düzenli olarak ders verdi. Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri hakkında Sovyet yüksek okullarına yönelik olarak ilk ders kitabını hazırladı¹⁷. Emperyalizm Çağında Osmanlı İmparatorluğu bölümü ona aittir. Lakin 1941 yılının yazı H. İ. Muratov'a çalışmayı sona erdirecek olan büyük bölüme başlama şansı vermedi; Leningrad yakınlarında cepheye öldü. Onun, *LGU* Şarkiyat Fakültesi Türk Dili Bölümünde görevli kız kardeşi H. İ. Şamilov'da saklı kalan özel arşivinde onun pek çok tamamlanmamış çalışması kaldı. Bunlar arasında; doktora terzi olan *Obşestvenno-Politiçeskiye i Ekonomičeskiye Vzglyadı Lidera Mladoosmanov Ali Suavi i Yego rol v Konstitutsionnom Dvijenii 1865-1878 Godov v Turtsii* (1865-1878 yılları arasında Türkiye'de yaşanan meşrutiyet hareketlerinin liderlerinden biri olan Ali Suavi'nin

¹² *LO İVAN* şarkiyat arşivi, f. 68 (resmî biyografik rapor); f. 98, d, No:7, ll. 1-17 (H. İ. Muratov'un biyografik raporları, yazıları)

¹³ *İstoriç-Marksist*, 1929, c. 14, s. 36-67.

¹⁴ Ab. Alimov, *Türtsiya, Oçerki po İstorii Vostoka Epohu İmperializma*, M. -L., 1934, sayfa. 3-92.

¹⁵ A. Alimov, *Pevolyutsiya 1908 goda v Turtsii*, sb. *Provujdeniye Azii. 1905 God i Pevolyutsii na Vostoke*, L., 1935, s. 1-93, Ölümünden sonra bu çalışmayı yayına, son bölüm olan beşinci başlığı yazan M. İ. Muratov ile A. D. Novičev hazırladı.

¹⁶ *LO İVAN* Şarkiyat uzmanları arşivi, 98, No:3-11, 16, 46-118.

¹⁷ H.İ. Muratov, Osmanlı İmparatorluğu, *Hovaya İstoriya Kolonialnih i Zavisimih Stran* c. 1, M., 1940, s. 421-458.

Sosyo-politik ve Ekonomik görüşleri ve rolü.), yine XIX yy'da 50-70'li yıllarda Doğu Buhranı konusunda tüm seri yazılar: *Anglo-Franko-Turetskiy Soyuz 1854-1856 Godov i Yego Posledstviya dlya Turtsii* (1854-1856 yıllarındaki İngiliz, Fransız, Türk, ittifakı ve bunun Türkiye açısından sonuçları) (Bu makale *Savaş-Tarih Dergisi* için hazırlanmış); *Anglo-Franko-Turetskiy Soyuz 1854-1867 Godev i Politika Anglii v Heytralnih Stranah vo Vremya Krımskoy Kampanii 1853-1856 gg.* (1854-1867 yıllarında İngiliz-Fransız-Türk ittifakı ve 1853-1856 yıllarındaki Kırım seferi sırasında tarafsız ülkelerde İngiliz politikası; *Vheşnyaya Politika Anglii na Blijnem Vostoke i Balkanah ot Parijskogo do Berlinskogo Kongressa* (Paris Kongresinden Berlin Kongresi'ne kadar Yakın Doğu ve Balkanlar'da İngilizlerin dış siyaseti) (Şark Meselelerinde geleneksel İngiliz Politikasından); *Poitika Anglii ha Balkanah i Blijnem Vostoke Nakamune i vo Vremya Russko-Turetskoy Voynı 1877-1878 Godov* (1877-1878 yıllarında Rus-Türk savaşları sırasında ve arifesinde Balkanlar'da ve Yakın Doğu'da İngiliz siyaseti.)¹⁸, bulunuyordu. Bunlardan başka H.İ. Muratov'un yayına hazırladığı makaleleri de mevcuttu: *Konstitutsionnoye Dvijeniye 1865-1867 Godov v Turtsii i Russko-Turetskaya Voyna 1877-1878 Godov* (1865-1867 yıllarında Türkiye'de meşrutiyet hareketleri ve 1877-1878 yılları arasındaki Rus-Türk savaşı); *Obrazovaniye Obşestva Mladoosmanov* (Genç Osmanlılar teşkilatının Oluşmuş); *Abdulhamidovskiy Rejim i Prevrşeniye Turtsii v Polukoloniyu (1878-1908 gg.)* (Abdulhamit Rejimi ve Türkiye'nin yarı Sömürge Haline Dönüşmesi (1878-1908); ve yine Sömürge ve yarı bağımsız ülkelerin tarihi üzerine hazırlanan Yüksek okullara yönelik ders kitabının ikinci cildindeki Kemalist devrimle ilgili bölümler¹⁹.

H.M. Tsovikyan jön Türk hareketleri ve 1908 devriminin araştırılması konusunu derinden ilgilendi ve 1937 yılında *Mladoturetskaya Revolyutsiya i Natsionalny Vopros* (Jön Türk Devrimi ve Millî Dava) isimli doktora çalışmasını savundu. Bu çalışmanın yalnız küçük bir bölümü, ecelin bu yetenekli Türk Tarihi araştırmacısının hayatını almasından hemen sonra yayınlanmıştır²⁰.

20'li yılların sonundan itibaren ilmî ve pedagojik faaliyetler başlar; bunun temsilciliklerini ise Leningradlı Türk tarihi uzmanlarından A. D. Hoviçev'in nesli yapar (Doğum, 1902). 1926 yılında *LVI*'de doktorasını bitirdikten sonra, A. D. Hoviçev enstitüde kaldı ve uzun yıllar Türkiye'nin coğrafyasını, ekonomisini, etnografyasını ve resmî-siyasî yapısını içeren ülke coğrafyası adlı dersleri okuttu. O yıllarda A. D. Hoviçev ilmî çalışmalarında en büyük dikkati; yakın ve çok yakın zamanda Türkiye ekonomisinin gelişmesi meselelerine veriyordu. 1928-1936 yıllarında farklı dergilerde ve makalelerden oluşan kitaplarda yayın yaptı; bu yazılar arasında Sanayi ve Sanayi politikası, Tarım ve Tarımsal yapıyla, Ulaşım ve Türkiye'nin dış ticaretiyle, Türkiye Kürdistanındaki Derebeylik, Kapitülasyonun kaldırılması, 1929-1933 yıllarındaki Kriz v.b. konular vardı. A. D. Hoviçev'in savaş öncesi dönemde yapmış olduğu çalışmaları şunlardır: Onu, iyi bir uzman olarak üne kavuşturan doktora tezi *Ekonomika Turtsii v Period Mirovoy Voynı (Moskova-Leningrad 1935)* (Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin Ekonomisi.) ve kitap olarak yayınlanan *Oçerki Ekonomiki Turtsii do Mirovoy Voynı (M.L., 1937)* (Birinci Dünya Savaşına Kadar Türkiye Ekonomisi): Bunlar yakın dönemde Türkiye'nin ekonomisi ve ekonomi tarihi hakkında genelleştirilen ilk

¹⁸ Sadece makale şeklinde yayınlanan bu konu üzerindeki seri çalışmalardan, *Rol Anglii v Vostoçnom Krizise* (İngiliz siyaseti ve 1877-1878 yıllarındaki Rus-Türk savaşı), *Marksist Tarihçiler* 1940, No:7 (83), s., 65-81.

¹⁹ *LO İVAN* Şarkiyat uzmanları arşivi, f. 98. L. No:10-16. 29a. 46.

²⁰ H. M. Tsovikyan, "Vliyaniye Russkoy Pevolyutsii 1905 g na Revolyutsionnoye Dvijeniye v Turtsii", *Sovyetskoye Vostokovedeniye*, 1945, III, s. 15-35.

Marksist çalışmalardır. Birçok kaynağa dayanarak yazılan bu iki çalışmada, A.D. Novıçev Osmanlı Türkiye'sinde tarımın, zanaat ve sanayi üretimi, ticaret, ulaştırma ve maliyenin, evrimini, kaynakların ve araştırmanın alanı çerçevesinde genel hatlarıyla tasvir eder, Emperyalizmin kollarında yarı sömürü hele dönüşme sürecini gözler önüne sürer, Tanzimat hareketlerinin başından birinci dünya savaşının sonuna kadar Türk toplumunda olup biten toplumsal hareketlerin özelliklerini anlatır. Son olarak bu temelde savaş öncesi yıllarda, savaş durağında hayat bulan üç çalışma daha yaptı: *Turtsiya. Politiko-Ekonomiçeskiy Oçerk (Tiblis-1941)* (Türkiye. Siyasî-iktisadî İnceleme.); *Turtsiya. Gosudarstvenniy Sroy. Ekonomika. Etnografiya (Tiblis-1942)* (Türkiye, Millî Yapı., Ekonomi, Etnografiya)²¹; *Agrornoye Zakonodatelsivo Sovremennoy Turtsii (Tiblis-1942)* (Bugünkü Türkiye'de tarım mevzuatı). T.P. Çerman ise ilk önce asistan olarak daha sonra da Türkoloji Bölümünün akademisyen bir çalışanı olarak günümüz Türkiye'sindeki sorunlarla uğraştı.

Leningrad'daki Türkiye tarihçilerinden üçü A.E. Maçanov, A.A. Acyan (1904-1938) ve A.S. Tveritinovalar Ortçağ Osmanlı Tarihindeki köklü meselelerin araştırılmasıyla uğraştılar. Ortçağ devrinde Türkiye'de toplumsal hareketler konusunda Sovyet tarih ilminde yapılan çalışmalarda ortaya konan ilk eserler, A.E. Maçanov ve A. S. Tveritinovalar aittir. 1939 yılında A. E. Maçanov, *Vostaniye Patrona Halilya v Stanbule v 1730 g.* (1730 yılında İstanbul'daki Patrona Halil İsyanı.) adlı tezini savundu. Ertesi yıl yazar öldü ve çalışma yayınlanmadı. Yine o dönemde Şimdi Sovyet Medievist-Türkolog görülen A.C. Tveritinovalar²² ise XVI-XVIII yy arasında Türkiye'de büyük halk hareketleri konusundaki tezini savundu Devlet Ermitaj Müzesinin çalışanı olan A.A. Acyan, XVII yy'daki meşhur Türk gezgini Evliya çelebinin "Seyahatname"sine dayanarak *Remeslennaya Promışlennost Konstantinopolya v Pervoy Polovine XVII v.* (XVII yüzyılın ilk yarısında İstanbul'da Zanaat Endüstrisi) adıyla ilginç bir inceleme yaptı. Alimin zamansız bir şekilde ölümü bu çalışmanın yayınlanmasına engel oldu.

1941 yılında Büyük Vatan Savaşı'nın başlaması (II. Dünya Savaşı) Leningrad'daki Türkiye tarihçilerinin ilmî araştırmalarına sekte vurdu; daha çok onları azalttı, yapılanlar ise oldukça sınırlı kaldı. Savaş sonrasında çalışmalarına sadece üç araştırmacı geri döndü: A.S. Tveritinovalar, A.D. Novıçev, T.P. Çerman.

Bu yoldaşların neler yaptıklarına bir göz atacak olursak onların ortaya attıkları çeşitli türden meselelerde, detaylı bir araştırma yaptıklarını ve eserlerinde yüksek bir ilmî seviyenin var olduğunu görürüz. Hiç abartmadan söyleyebiliriz ki, savaştan 10-12 yıl öncesinden başlayan süre içerisinde ortaya koydukları çalışmalar Sovyet Türkolojisine, genel anlamda Sovyet Şarkiyatının amacına ve bundan sonraki yıllarda Türkiye'nin ekonomik ve siyasî pek çok yönden araştırılmasına bizden öncekilerin devamına katkı sağlamıştır. Bu anlamda, herhangi bir çağdaş Sovyet Türkiye tarihçisinin, Türkiye ekonomisi üzerine yaptığı incelemeleri anarken A.D. Novıçov'un bu alandaki çalışmalarının dikkate alınması yeterlidir. A.A. Alimov ve H. M. Tsovikyan'ın 1908 yılında yaşanan jön Türk Devrimi hakkındaki çalışmaları bugüne dek bu olayın pek çok yönden araştırmasında yol gösterici niteliktedir. A.A. Alimov ve H.İ. Muratov'un Emperyalizim Çağında Türkiye'nin Tarihi konulu ortak çalışmaları Savaş öncesi ve savaş yılları süresince üniversite öğrencileri için önemli ders kitapları arasında yer aldı. A. S. Tveritinovalar'ın Osmanlı İmparatorluğunda orta çağda geniş halk ayaklanmaları konulu çalışması Sovyet tarih ilminde bugüne kadarki yegane kitaptır. A.A. Acyan ve A.E. Maçanov tarafından başlatılan çalışmalar ise takipçilerini beklemektedir.

²¹ A.N. Kononov, H. M. Tsvikyan. A.S. Tveritinovalar'ın da yardımlarıyla *Etnografiya*'da yazıldı.

²² A.S. Tveritinovalar, *Türkiye'de Kara Yazıcı Deli Hasan İsyanı*, M. -L., 1946.

Savaş sonrası dönemde, Leningrad Şarkiyatı gelişim sürecinde yeni bir merhaleye girdi. 1944 yılında LGU bünyesinde doğu fakültesi yeniden canlandırıldı. Fakülte'de Türk Dili bölümünden başka Orta Çağ ve Yeni Doğu bölümü de bulunuyordu. 1949 yılında gerekli görülen yeniden düzenleme sonucunda Tarih Fakültesinin, sömürü ve bağımlı ülkelerin tarihlerinin bulunduğu Doğu Fakültesi bünyesinde iki yeni bölüm açıldı; Yakın Doğu Ülkeleri Tarihi ve Uzak Doğu Ülkeleri Tarihi. Bu yeni düzenleme özellikle Türkiye üzerine kapsamlı araştırmalar için elverişli bir ortam sağlayarak Türk dili ve tarihi üzerine çalışan kadronun yetiştirilmesine çok olumlu yansıdı. SSCB İVAN Türkiye kısmındaki Türkiye tarihi çalışmaları da aynı dönemde yeniden dirildi. 1950 yılında enstitünün yeniden düzenlemesiyle özellikle 1950-1956 yılları sürecinde yapılan araştırmaların seviyesine son derece olumlu yansıdı. Bu tarihten sonra tarih, ekonomi, kültür, etnografya ve Türkiye'nin ideolojik yapısı alanlarında Leningrad'daki çeşitli kurumlarda araştırmalar yaparak çalışmış veya çalışmakta olanlar şunlardır; Doç. A.S. Tveritnova (İVAN-LGU'da; 1951'den itibaren Moskova İVAN'da); Prof. A.D. Novıçev (İVAN-LGU); Tarihçi Dr. T.P. Çerman (İVAN-LO İVAN), Tarihçi; Dr. A.H. Rafikov (İvan- BAN); ve yine LGU Doğu Fakültesi mezunları: Doç. A.D. Jeltyakov ve A.P. Grigoryev (LGU), Tarihçi Dr. Y.A. Petrosyan, Filoloji Dr. G.V. Sorokovmovskaya ve N.A. Dulina (LO İVAN), Tarihçi Dr. Y.A. Miller ve N.A. Papçinskya (Ermitaj), M.N. Serebpyakova, İ.F. Şavrina, V.P. Kurılyev (LO İVAN SSCB), Öğr. Gör. V.İ. Şeremet (Leningrad Milli Dil Enstitüsü), L.V. Jukova (M.E. Saltıkova-Şedrina Halk Kütüphanesi).

Savaş sonrası dönemde Leningrad'daki ilmi çalışmaların ana istikameti olan Türkiye feodalizminin ve kapitalizminin kökeni ve seviyesi; işçi ve köylü sınıfların mazisi, halk hareketleri ve millî-bağımsızlık mücadelesi, liberal-reformcu sürecin araştırılması yönündeki çizgi değişmedi. Bu şekilde henüz savaş öncesinde başlayan Türkiye konusundaki araştırmalar esas çizgisinde devam etti; Leningrad'daki tarihçi neslin başlattığı somut çalışmalar söz edilen alanlarda daha da genişletildi ve derinleştirildi. Bundan başka yeni açılan ve devam eden alanlar sırasına, kültür tarihi, Türkiye'nin sanat ve etnografyası, ideolojik süreçte tarih, Türk araştırmalar tarihi ve kaynak araştırmaları, yeni Türkoloji tarihi ve tarihin bazı yardımcı alanları (epigrafika, sfragistika).

Son dönemde, Türkiye tarihi ve ekonomisinde bizim ülkemizde ortaya çıkan ehil kişilerden biri olan A.D. Novıçev²³ yukarıda adı geçen alanların pek çoğunda araştırmalar ortaya koydu. Prof. A.D. Hoviçev'in kaleminden yaklaşık 70 çalışma çıkmıştır.²⁴ Özellikle geride bıraktığımız on beş yılda onun çalışmalarındaki verimlilik dikkati çeker. Bu dönemde onun yazdığı eserlerin geneli, XX. yy'da Türkiye'nin Sosyo-ekonomik seviyesi, Türkiye'de yeni dönemde emekçi yığınların mücadelesi, Burjuva- Türkiyesinde iç politika, konularındadır. A.D. Novıçev'in bu konulara adadığı böyle çaplı araştırmaları gibi, onun, *İstoriya Raboçego Klassa Turtsii (L.,1958)* (Türkiyedeki İşçi Sınıfın Mazisi) adlı profesörlük tezi, Monografik eseri *Krestyanstvo Turtsii v Noveşee Vremya (M.,1959)* (Yeni Dönemde Türkiye'de Köylüler); makaleler sırasında ise, Türkiye Cumhuriyetinde savaş öncesi ve savaş sonrası dönemde işçi ve köylü meseleleri konusuyla birlikte göçebe ve yarı göçebe Türkler, konusunda yazıları yer alır. A.D. Novıçev'in eserlerindeki önemli nokta Orta Çağ Türkiye'si konusundaki aralıksız çalışmasıdır. Onun bu alandaki temel eseri olan Emperyalizm çağında Türkiye tarihi notları, ülkemizde ilktir.²⁵ A. D. Novıçev aynı yıllarda, yüksek okullar için hazırlanan Doğunun yeni ve yepyeni yabancı ülkeleri

²³ "Yübiley A.D. Novıçeva", -VLU, 1962, No:20, s. 170.

²⁴ Bkz:Onun temel eserlerinin listesi, s. 170-171.

²⁵ A.D. Novıçev, *İstoriya Türtsiya, 1. Epoha Feodalizma (XI-XVIII veka.)*, L., 1963.

130 50 YILLIK SÜREDE (1917-1967), LENİNGRAD'DA TÜRKİYE'NİN TARİH, KÜLTÜR VE EKONOMİSİNİN ARAŞTIRILMASI

hakkındaki ders kitabında yer alan Türkiye maddelerini;²⁶ geniş okuyucu kitlesine yönelik olarak *Turtsiya. Kratkaya İstoriya (M., 1965)* (Türkiye. Kısa Tarihi); Türkiye hakkında etnoğrafik incelenme²⁷ ve O.L. Vilçevski ile birlikte, *Natsionalniye Menşinstva Turtsii*²⁸ adlı kitap çalışmalarının dışında makale olarak; XVIII.yy sonlarında ve XIX yy'ın ilk çeyreğinde Balkan yarımadası halklarının Türk egemenliğine karşı mücadeleleri; birkaç tane de kaynak araştırmaları ve araştırmalar tarihiyle ilgili makale²⁹ kaleme aldı. A. D. Novıçev, 1789-1839 Meşrutiyet yılları Türkiye'nin tarihi konusundaki araştırmalarını bu dönemde tamamladı ve *LGÜ*'da hazırlığa yönelik Orta Çağ'da Asya ve Avrupa'daki bilinmeyen ülkelerin tarihi konusunda hazırlanan ders kitabındaki Türkiye'yle ilgili maddeleri yazdı. 1960 yılında Moskova'da yapılan XXV Uluslar Arası Şarkiyat Kongresinin ve 1966 yılında Sofya'da düzenlenen ilk Balkan Uzmanları Kongresi'nin aktif katılımcısıdır.

Orta Çağ Osmanlı imparatorluğu tarihinin seçkin araştırmacılarından biri olan A.S. Tveritinovalar, ilmî araştırma faaliyetlerinde Leningrad'la sıkı ilişkiler içerisindeydi. A.C. Tveritinovalar 1950'den itibaren Moskova'da çalışmalarını sürdürürken Leningradlı tarihçi, dilci Türkologlarla ilmî bağlantılarını aralıksız devam ettirmiştir. 1957 yılından itibaren, Evliya Çelebi'nin Seyahatname adlı 10 ciltlik eserinde, SSCB halkları hakkındaki bulguları yayınlamak için Leningradlılardan oluşturulan³⁰ ekibi yönetmektedir. Bu bulguların ilk cildi olan Ukrayna ve Moldovya³¹ topraklarına ayrılan ve ikinci cilt olarak hazırlanan Don Kıyıları ve Kuzey Kafkasya bölümleri onun redaktörlüğünde yayınlandı. 1961'de Y.A. Petrosyan'ın katkılarıyla, daha çok Osmanlı devletinin kuruluş aşamasından 1520 yılına kadar kanunların yer aldığı XVII.yy Osmanlı tarihçisi Hoça Hüseyin'in *Udivitelniye Sobitiya* (Bedai'ül-vekaı) adlı eşsiz el yazmasını yayınladı³². Yine Leningrad'da bulunduğu dönemde XV-XVII yüzyıllarda Feodal Osmanlı İmparatorluğunda tarımsal ilişkiler konusunu araştırmaya başladı ve bu konu onun çalışmalarının esasını teşkil etti³³. Leningrad'daki Türkiye tarihçileri de daha dar kapsamlı ama yine önemli çalışmalar yaptılar. T.P. Çerman 1945'te Türkiye'deki toprak reformunu konu alan doktora tezini savundu ve Türkiye'yle ilgili Rusça eserlerin

²⁶ A.D. Novıçev, Türkiye adlı kitabı *Novaya İstoriya Stran Zarubejnoj Azii i Afriki. L., 1963*, s. 266-294, 528-550. Yine onun aynı kitaptaki *Noveşşaya İstroiya Stran Zarubejnoj Azii i Afriki. L., 1963* s. 266-294, 528-550. Bu türden başka yayınlar dışında bu yardımcı ders kitaplarında kültür ve araştırma tarihi ve kaynak araştırmaları konuları yer aldı.

²⁷ A.D. Novıçev, Türki, bu kitaptaki *Narodı Peredney Azii, M., 1957*, s. 309-369.

²⁸ AD. Novıçev, O. L. Vilçevskiy, *Natsionalniye Menşinstva Turtsii*, s. 370-382,

²⁹ A.D. Novıçev'in 1963-1965 yıllarını içine alan bibliyografik çalışması. Bkz: VLU, 1967, No:2, sayı 1, s. 153-154 (No: 299-307).

³⁰ Bu oluşuma şu isimler girer: A.P. Vekilov, V.S. Garbuzova, A.P. Grigoryev, A.D. Jeltokyaov. A.A. Zırın, R.D. İvanova, S.N. İvanov, F.A. Salimzyanova, H. Kamiliyev, E.İ. Maştakova.

³¹ Evliya Çelebi, *Kniga Puteşestviya (İzveçeniya iz Soçineniya Turtskogo Puteşestvenika XVII veka)*. Pervog i Kommentarii, vıp. 1 *Zemli Moldavii i Ukraini*. Sorumlu redaktör A.S. Tveritinovalar, Hazırlayan A.D. Jeltyakov, A.P. Grigoryev, A.D. Jeltyakov'un yorumları, M., 1961. (*Pamyatniki Literaturı Narodov Bostoka' Privodi. VI.*)

³² Hüseyin, *Beda'i ul-veka'i, A. S. Tveritinovalar*: redaktörlüğünde ve giriş ve metin yayımı, Y. A. Petrosyan: Özet fihrist ve işaretler. Ç. 1-2, M., 1961. (*Pamyatniki Literaturı Narodov Vostoka' Teksti. Bolşaya Seriya. Xiv.*)

³³ Bu konuda önemli çalışmalardan olan A.S. Tveritinovalar'ın yayınladığı çalışmaları belirtelim: *Vtoroy Traktat Koçibeya* UZİVAN, M. -L.,1953, cilt VI, s. 212-268); *Vsemirnaya İstoriya* adlı kitaptaki 'Osmanskaya Feodalnaya İmperiya v XV-XVII vv.' başlığı cilt IV, M., 1958, s. 542-555); 'K Voprosu o Krestyanstve i Krestyanskom Zemlepolzovaii v Osmanskoy İmperii (XV-XVI vv) adlı makale. UZİVAN, M.,1959, cilt. XVII, s. 3-50); *Agrarniy Stroy Osmanskoy İmperii XV-XVI vv. Dokumeti i Materialı*, M.,1963.

bibliyografyasını meydana getirme işine girişti. Bu bibliyografyanın iki cildi A.K. Sverçevskoy'un yardımıyla tamamlanmasıyla 1959 ve 1961 yıllarında yayımlandılar ve bugün için bile bütün Türkologlar için el kitabı oldular³⁴. 1955 yılında 1918-1923 devrimi döneminde Türk köylülerinin mücadeleleri konulu tez çalışmasını tamamladı³⁵. Ertesi yıl Y.A. Petrosyan Doktora tezini savundu. Bu çalışma XIX yy'ın 60-70'li yıllarında Türkiye'de burjuvazi-liberal hareketler ve ilk Türk anayasası konusuna adanmış olup çok geçmeden de ayrı bir kitap halinde yayımlandı³⁶. Bir kaç yıldır XVIII yüzyılın sonunda ve XIX yüzyılın ilk üç çeyreğinde Rus-Türk ilişkilerinin tarihi üzerine V.İ. Şermet çalışmaktadır. O şimdi temel arşiv kaynaklarına ve 14 Eylül 1829 yılında yapılan Andrianopolsky antlaşmasına dayanarak XIX yüzyılın 20'li yılları sonunda yaşanan Doğu kriziyle ilgili araştırmasını tamamlamaktadır³⁷.

Son zamanlarda Leningrad'da en çok dikkati çeken nokta artık araştırmacıların Türkiye'nin siyasî ve ekonomik tarihi dışına çıkarak araştırma yapmalarıdır. Şehrin çeşitli şarkiyat kurumlarında Türkiye'nin maddî ve manevî kültürünün tarihi, Türk toplumunda burjuva fikrinin oluşum tarihi alanlarında değerli araştırmalar yapan tarihçi ve dilci oluşumlar kurulmuştu. XV-XVIII yy'larda Türkiye'nin Sanat tarihi hakkında ülkemizde yapılan ilk araştırmayı Milli Ermitaj Müzesinin çalışanı Y.A. Miller yaptı³⁸. Ermitaj'ın Doğu kısmında çalışan N.A. Paçınckaya XI-XIV yy.'larda Küçük Asya'da mimari esenlerle meşgul olmaktadır. V.S. Garbuzova, İstanbul Kuyumcuları ve Küçük Asya'da Çini yapımını incelediği çok geniş olmayan savaş öncesi yıllarda yaptığı yayını hakkında daha sonra makale kaleme aldı³⁹.

LO İVAN görevlileri olan, N. Serebrikova, İ.F. Şavrina, V.P. Kurilyev Türkiye'nin etnografyasıyla meşgul olmaktadırlar. Küçük Asya'da Çiftçiliğin tarihi, Türkiye'de zanaat teşkilatı, Oğuzların toplum yapısı, konularında bazı etnografik incelemeleri olan V.P. Kurilyev, *Oçerki hozyaystva i materialnoy kulturi turetskogo krestyanstva* (Türk köylülerinin Ekonomisi ve Maddî Kültürlerine ait notlar) adlı eserini tamamladı.

M.N. Serebrikova zor ve az işlenmiş bir konu olan Türklerde evlilik ve aile ilişkileri konusunu Türk folklor malzemelerini işleyerek çalışır.

Y.A. Petrosyan bu satırların yazarıyla birlikte yeni dönemde *İstoriya Prosveşeniya v Turtsii*⁴⁰ (Türkiye'de Aydınlanma Tarihi)'ni yayınladı. Y.A. Petrosyan 60'lı yılların başında. XIX. yy'ın ikinci yarısında ve XX. yy'ın başlarında sosyal politik seviye ve

³⁴ Türkiye'de Bibliyografya (1917-1958), M., 1959; Türkiye'de Bibliyografya (1713-1917), M., 1961.

³⁵ Aftoreferat (tez özeti) dışında ('*Turetskoye Krestyanstvo-Reşayuşaya Sila V Borbe Za Natsionalno-Osvoboditelnye Strani v 1918-1920 Gg.*', L., 1955) şunlar yayımlandı: '*Natsionalno-Osvoboditel'naya Borba Turetskogo Krestyanstva Yugo-Vostocnoy Anatolii v 1918-1920 gg.*' *LGU'un ilmi raporu*, 1960, No:256,vıp. 7, s. 3-20; '*Antifrantsuzskoye Vosstaniye v Maraşe v 1920 g.*' *LGU'un ilmi raporu* 1962, No: 304, sayı 14, s. 30-42.

³⁶ Y.A. Petrosyan, *Noviye Osmani i Borba za Konstitutsiyu 1876 g. v. Turtsii*, M., 1958.

³⁷ V.İ. Şermet, *Turtsiya i Bank Rotşilda v 1828-1830 gg.*, VLU, 1967, No: 1, s. 40-44; Yine onun XVIII-yy sonlarında ve XIX yy başlarında Rus-Türk ticaretine dair olan: '*İstoriografiya i İstoçnikovedeniye İstorii Stran Azii i Afriki*', L., 1968, sayı, II, s., 136-147.

³⁸ Y. Miller, *İskusstvo Turtsii*, M. -L., 1965.

³⁹ V.S. Garbuzova, 'Evliya Çelebi o Stambulskih Yuvelirah XVII v.', *Trudi Otdela Vostoka* (Gos. Ermitaj), 1940, cilt:III, s. 313- 324; Yine ona ait olan: "*İz İstorii Proizvodstva Maloaziyskix Fayansov v XIII-XIX yy*", '*LGU'un ilmi raporu*' 1958, No:256, 7. sayı, s., 21-40, 12 resimle.

⁴⁰ A.D. Jeltyakov, Y.A. Petrosyan, *İstoriya Prosveşeniya v Turtsii* (Konets XVIII- načalo XX veka), M., 1965. *Perevod Pomeşennogo v Priloženii Ustava o Prosveşenii 1869 g.* Sđelan N.A. Dulinoy, *Prinyavşey Takje Uçastiye v Satavlenii Bibliografii*.

132 50 YILLIK SÜREDE (1917-1967), LENİNGRAD'DA TÜRKİYENİN TARİH, KÜLTÜR VE EKONOMİSİNİN ARAŞTIRILMASI

burjuvazi-liberal reformcu ideoloji ve de Jön Türk hareketinin ideolojisi meseleleri üzerinde başarıyla çalıştı. Bu konular üzerine yayınlar yaptı⁴¹. A.D. Jeltyakov yakın dönemde Türkiye'de kitap basımı ve basın tarihinin araştırılmasıyla uğraşmaktadır⁴².

Türkologlar ve dilbilimciler Türk kültür tarihinin araştırılması işine faal olarak yakın ilgi göstermektedirler. LGU'de Şarkiyat Fakültesi doçenti olan V. S. Garbuzova, Türk edebiyatı üzerine, Türkiye'de derebeylik kültürünün durumunu bazı yönlerden tasvir ve tahlil eden üç kitap yayınladı⁴³. Türkiye'de alfabe devrimi Prof. Dr. A.N. Kononov'un özel araştırma konusu olmuştur⁴⁴.

A.P. Vekilov meşhur Türklerin tarihi ve Türkçe epigrafik anıtlarla ilgilendi⁴⁵. A.P. Grigoryev, Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinden oluşan önemli çalışmanın basımına hazırlanmasını sağladı⁴⁶.

Bütün bu yıllar süresinde Türk-Moğol Bölümünün çalışmaları (L.V. Dmitriyev, A.M. Muginov, S.M. Muratov) LO İNA vakfında saklı duran el yazmaların tespit ve tasviriyile uğraştılar. Bu yılların neticesinde. SSCB, Doğu Türkistan, İran Arap ülkeleri ve Türkiye halklarının tarihiyle ilgili Türkçe elyazmalarının ve özetlenmiş katalogunun hazırlanması ve yayınlanması ortaya çıktı⁴⁷. Ankara'daki Millî Kütüphanenin etüdü çalışmasının sahibi olan BAN mensubu A.H. Rafikov⁴⁸, şimdilerde Leningrad kütüphanesinde saklı duran Türk tarihiyle ilgili kitapların özetlenmiş katalogunu yayına hazırlamaktadır⁴⁹.

Leningradlı Türkologların çalışmalarında en önemli yeri Rus tarihinin araştırılması ve ilk sırayı da Sovyet Türkolojisinin Petersburg-(Petrograd)-Leningrad'daki seviyesinin araştırılması almaktadır. Bu yönelişin kurucusu ve yöneticisi olan A. N. Kononov'un tarihi araştırmaları, yerli Türkoloji tarihi, LGU Şarkiyat Fakültesi tarihi ile ilgili çalışmalar

⁴¹ Bunlardan daha önemli olanlar: 'İz İstorii Obşestvenno-Politiçeskoj Mıslı v Turtsii v XIX v.' KSİNA, M., 1964, No:71, s., 88-98.); 'İz İstorii Prpagandistskoj Detelnosti Mladotırpl v Emigratsii, NAA, 1963, No:4, s., 184-188); *Ideologi of the Jong Turk Movement* (Outline of Its Essential Features), Moskow, 1967; Prof. İ. P. Petruşevsky'in 70 yılı için 'Bilijniy i Sredniy Vostok (*İstoriya, Kultura, İstoçnikovedeniye*)'de yayınlanan 'K Harakteristike Osnovnih Çert İdeologii Mladoturetskogo Dvijeniya, M., 1968, sayfa. 91-97.

⁴² A.D. Jeltkov, *Naçalniy Etap Knigopeçataniya v Turtsii*, 'Blijniy i Sredniy Vostok...' s.. 47-60; Yine ona ait olan: *İstoriya Turetskogo Kingopeçataniya i Periodiki ot Reform 'nizam-ı Cedid' do Konstitutsii 1876 g.*, Bkz: aşağıda, s. 238-276.

⁴³ V.S. Garbuzova, *Skazaniye o Melike Danişmende*, M., 1959; Yine onun: *Türk Adabiyeti Klasiklari*, Toşkent, 1960; Yine onun: *Poeti Srednevekovoy Turtsii*, L., 1963.

⁴⁴ A.N. Kononov, *Reforma Alfavita v Turtsii (K İstorii Voprosa)*, LGU'un ilmî raporu, 1959, No:282, sayı 11, s. 158-169.

⁴⁵ A.P. Vekilov, *Pamyatnik Turetskoj Emigrafiki v Petrodvortse* (Leningrad), LGU'un ilmî raporu, 1958, No:256, 7. sayı, s. 127-130; Yine onun: *O Turetskih Epigrafiçeskih Pamyatnikah v Gorode Puşkine*, EV,1960, cilt. XIII, s., 69-77.

⁴⁶ A. P. Grigoryev (Bu makalenin yazarıyla birlikte) adı geçen eserin birinci baskısına önsöz hazırladı (Bkz: 31. dipnot) ; Yine ikinci baskımın yayınlanması için önsöz ve yorum yazdı.

⁴⁷ L.V. Dimitreva, A. M. Muginov, S. N. Muratov, *Opisaniye Tyurkskih Rukopisey İnstitutu Narodov Azii*, cilt. I, İstoriya, M., 1965.

⁴⁸ A.H. Rafikov, *Natsionalnaya Biblioteka Turtsiya*, 'Trudı BAN SSSR i FBON AN SSSR', M., 1961, cilt. V, s., 229-244.

⁴⁹ A.S. Tretinova'nın 30 yıl önce yaptığı çalışmaya benzer bir çalışmadır. ('Katalog Knig Po İstorii na Turestkom Yazıke, Nahodyaşıhsya v Bibliotekah Leningrada' *Bibliografya Vostoka*,10. sayı, 1936, s. 201-226.

bu çizgide yapılan yayınlardır⁵⁰. 1960 yılında A.N. Kononov'un redaktörlüğünde ve katkısıyla, Senpetersburg'da, Leningrad üniversitesinde Şarkiyat ilminin gelişimine adanmış makalelerden oluşan kitap cildi⁵¹ ve bu yakınlarda ortaklaşa iki temel eser hazırlandı: Şarkiyat Enstitüsünün ve Şarkiyat Fakültesinin tarihiyle ilgili olarak onların çalışmalarını 150 yıl öncesine dayandıran Asya müzeleri tarihi ve Sovyet oryantalizminin gelişiminin 50. yılı konulu çalışmalar. Şarkiyat Fakültesi mensubu olan S.N. İvanov⁵² ve A.D. Jelyatkov, Leningrad'da Türkoloji tarihinin araştırılmasını yürütüyorlar.

LGU Şarkiyat Fakültesinde görevli Türkiye tarihçilerinin çalışmalarında en önemli yeri ilmî çalışmaların yanı sıra eğitim ve öğretim ve de genç uzmanların yetiştirilmesi çalışmaları tutmaktadır. 1946-1949 yılları arasında A.S. Tveritnova genel Türk tarihi dersi ve kaynak araştırmaları ve araştırmalar tarihi dersleri okuttu. 1949 yılından itibaren fakültede Prof. A. D. Naviçev, 1950 yılından itibaren de Doç. A.D. Jelyatkov çalışmaya başladı. 1949 yılındaki düzenlemeden sonra Yakın Doğu Ülkelerinin Tarihi Bölümünde A.D. Naviçev çalışır ve ders verir (1951-1953 yıllarındaki ara hariç); Genel Türk tarihi, kaynak araştırmaları ve araştırmalar tarihi, ekonomi, devlet ve siyaset yapısı, yeni dönemde işçi ve tarım-köylü sorunları, Rus-Türk ve Sovyet-Türkiye ilişkileri konularında seminerler verilmiştir. A.D. Jelyatkov, Türk tarihi, 1918-1923 döneminde burjuvazi-millî devrim, fiziki ve ekonomik coğrafya, 27 Mayıs 1960 askerî ihtilal sonrası Türkiye'de politik gelişmeler gibi konular üzerine özel dersler vermekte olup Türk diline yönelik olarak Şarkiyat Fakültesi Türkoloji öğrencilerine yönelik olarak tarihî, siyasî metinler, günümüz resmî belgeleri üzerine çalışmalar yapar ve bunun yanı sıra yine üniversitenin tarih bölümünde Yakın Doğu ülkelerinin (Türkiye, İran, Mısır) yakın ve çok yakın tarihi konusunda dersler okutuyor. V.S. Garbuzova, aralıksız olarak Türkiye tarihçilerine yönelik olarak Türk edebiyatı tarihi dersi vermektedir.

1945 yılında Şarkiyat Fakültesinin yeniden kurulmasından sonra geçen süre içinde Leningrad'da Türkiye tarihi alanında önemli sayıda vasıflı uzman yetişti. Onlar, üniversitede, LO İVAN SSCB'de, LO İVAN SSCB, Milli Ermitaj Müzesinde, Saltikov-Şedrin Halk Kütüphanesinde, Marskoy Atlas'ta (Deniz Atlasında) başarıyla çalıştılar. Sovyetlerdeki Türk dilli ülkeler ve bu bölgelerdeki ilmî kuruluşlarda başarıyla çalıştılar.

Üniversitenin en faal tarihçileri ve LO İVAN 1955'te Leningrad'da tüm şehirler çapında Türkoloji Semineri düzenledi. Türkiye tarihçileri, LGU Şarkiyat fakültesinin her yılki ilmî dönem toplantılarında, Asya ve Afrika ülkelerinin kaynak araştırmaları ve araştırmalar tarihiyle ilgili fakültelerin tarih bölümlerinin yüksek okullar arası ilmî konferanslarında, tüm Sovyetlerdeki ilmî toplantılarda, Oryantalistlerin uluslararası kongrelerinde olduğu gibi bu seminerlerinin düzenlenmesine çok yakın ilgi gösterdiler.

Leningrad Türkolojisi işte bu şekilde, Türkiye tarihi, ekonomisi ve kültürü meseleleri noktasında tarihçiler dünyasında çok geniş bir alanda yayılıyor. Özellikle Leningradlılar yeni dönemde Türkiye'nin ekonomisi, çok yakın dönemde işçi ve köylü sınıfının durumu, XIX yy'ın 60-70'li yıllarında anayasa mücadeleleri ve 1918-1923 burjuvazi-milliyetçi devrim tarihi, Orta çağda ve yeni dönemde Türk kültür ve sanat tarihi, yerli Türkoloji tarihi gibi meselelerin araştırılmasına önemli ölçüde katkıda bulundu.

⁵⁰ A. N. Kononov, *İz İstorii Oteçestvennoy Türkologii*, UZİVAN, 1953, cilt. VI, s. 269-275; Yine onun olan: *Stoletiye Vostoçnogo Fakulteya Leningradskogo Universiteta (1855-1955)*, SV, 1956, No:2, s. 83-90; Bir diğer eseri: *K İstorii Russkoy Türkologii (do XIX v.)*, *İssledovahiya po İstorii Kulturi Harodov Vostoka*, M. -L., 1960, XXV. Cilt, s. 278-290.

⁵¹ *Vostokovedeniye v Leningradskom Universitete*, L.,1960, LGU'un ilmî raporu; No:296, 13. sayı).

⁵² S. N. İvanov, *Kafedra Tyurkskoy Filologii*, s. 69-78.

134 **50 YILLIK SÜREDE (1917-1967), LENİNGRAD'DA TÜRKİYE'NİN
TARİH, KÜLTÜR VE EKONOMİSİNİN ARAŞTIRILMASI**

Leningrad'da Türkiye'nin tarih, ekonomi ve kültürünün araştırma biçimi, Leningrad Türkolojisinin 50 yıllık gelişiminde pek çok güçlüklerin üstesinden geldiğini göstermektedir. Bu güçlüklerden bazıları; (Başta Türkiye'den olmak üzere ilmî kaynak, günümüzde yapılan ilmî çalışmalar, siyasi-sosyal içerikli dergi ve gazete yoksunluğu; Leningrad Şarkiyat dergisinin bulunmaması gibi) bu gün dahi yaşanmaktadır; bu sorunlar özellikle çağdaş konularla ilgili ilmî çalışmaları frenlemekte, Leningradlı Türkologların pedagojik çalışmalarını olumsuz etkilemektedir.

Bununla birlikte Leningrad Türkolojisiyle ilgili olarak Sovyet Devlet organlarında, ülkemiz Şarkiyat merkezlerinde birbirinden değerli eserler vermeye devam ediliyor. Türkoloji alanında ilmî çalışmalar dışında, Türkiye'nin insanları, dili, tarihi, ekonomisi ve kültürüyle ilgili olarak Türkiye üzerine yüksek vasıflı kadroların yetiştirilmesi gerçekleştirildi. Tarihçi, dilci ve edebiyatçı Leningradlı Türkologlar, elde ettiklerine dayanarak Sovyet Oryantalizminin gelecekteki başarıları için bütün güçlerini, bilgilerini ve tecrübelerini ortaya koyacaklardır.

KISALTMALAR

M: Moskova.

L: Leningrad.

SPb: Sempetersburg.

SSSR: SSCB.

AN SSSR: Akademiya Nauk SSCB.

LVİ: Leningradskiy Vostochniy Institut (1927-1938)

LİLİ: Leningradskom İstoriko-Lingvistiçeskom İnstitutte.

LİFLİ: Leningradskom İstoriko-Filosofsko-Lingvistiçeskiy İnstitut.

LGU: Leningradskiy Ordena V.İ. Lenina i Trudovogo Krasnogo Znamenı Gosudarstvenniy Universitet.

İVAN SSSR: İnstitutu Vostokovedeniya SSSR.

LO İVAN SSSR: Leningradskoye Otdeleniye İnstitutu Vostokovedeniya AN SSSR.

BAN: Biblioteka akademiya nauk.

UZİVAN: Uçeniye zapiski Buryat-Mongolskogo Gosudarstvennogo Pedagogiçeskiego instituta imeni Dorji Banzarova, Ulan- Ude.

LO İNA: Leningradskoye otdeleniye İnstitutu narodov Azii AN SSSR;

NAA: Narodı Azii i Affiki. İstoriya, Ekonomika, Kultura. (Moskova'da çıkan bir dergi)

KSİNA: Kratkiye Soobşeniya İnstitutu Narodov Azii AN SSSR.

JMNP: Jurnal Ministerstva Narodnogo Prosveşeniya, SPb.

Çeviren: İbrahim ŞAHİN